

RADIKALIZMNING YOSHLAR ONGIGA SALBIY TA'SIRI**Jo'rayev Akram Nomozovich**

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi.

Xolliyeva Aziza Azamatovna

Termiz davlat universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19857951>

Annotatsiya. Mazkur maqola diniy radikalizmning yoshlar ongiga ko'rsatayotgan salbiy ta'sirini, radikalizatsiyaning psixologik va ijtimoiy mexanizmlarini hamda bu muammoga qarshi kurashning samarali yo'llarini tahlil etishga bag'ishlangan. Tadqiqot Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston misolida olib borilgan bo'lib, raqamli muhitda radikalizatsiya masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Asosiy xulosa shundan iboratki, radikalizm yoshlarni faqat xavfsizlik nuqtai nazaridan emas, balki ma'naviy, psixologik va ijtimoiy jihatdan ham chuqur zararlab, ularning shaxsiy va jamiyatdagi o'rnini izdan chiqaradi.

Kalit so'zlar: radikalizm, yoshlar, radikalizatsiya, diniy ekstremizm, ijtimoiy ta'sir, raqamli rekrutatsiya, Markaziy Osiyo, profilaktika.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу негативного влияния религиозного радикализма на сознание молодежи, психологическим и социальным механизмам радикализации, а также эффективным способам борьбы с этой проблемой.

Исследование проводилось на примере Центральной Азии, в частности, Узбекистана, с особым вниманием к проблеме радикализации в цифровой среде. Главный вывод заключается в том, что радикализм наносит глубокий вред молодежи не только с точки зрения безопасности, но и духовно, психологически и социально, разрушая их личное и социальное положение.

Ключевые слова: радикализм, молодежь, радикализация, религиозный экстремизм, социальное влияние, цифровой набор, Центральная Азия, профилактика.

Annotation. This article is devoted to analyzing the negative impact of religious radicalism on the minds of young people, the psychological and social mechanisms of radicalization, and effective ways to combat this problem. The study was conducted in the context of Central Asia, particularly Uzbekistan, with a particular focus on the issue of radicalization in the digital environment. The main conclusion is that radicalism deeply harms young people, not only from a security perspective, but also from a spiritual, psychological, and social perspective, undermining their place in society and in society.

Keywords: radicalism, youth, radicalization, religious extremism, social influence, digital recruitment, Central Asia, prevention.

Yoshlik davri — insonning dunyoqarashi, qadriyatlari va identiteti shakllanadigan eng nozik va ta'sirchan davr. Aynan shu xususiyati tufayli yoshlar har doim mafkuraviy ta'sirga, jumladan, radikal g'oyalarga nisbatan eng zaif guruh bo'lib kelgan. Bugungi kunda global jihodiy tarmoqlar va onlayn platformalar yordamida ushbu ta'sir misli ko'rilmagan tezlik va keng qamrovda amalga oshirilmoqda. ISISning eng faol davrida — 2013-2017-yillarda — Markaziy Osiyodan taxminan 5000 nafar shaxs ushbu tashkilot saflariga qo'shildi va ularning aksariyati 18-30 yoshdagi yoshlar edi [1; 1-bet]. Bu raqam o'z-o'zicha muammoning miqyosini ko'rsatib beradi. Radikalizmning yoshlar ongiga ta'siri oddiy mafkuraviy ta'sirdan ancha chuqurroqdir. U yoshning dunyoni idrok etish tarzini, atrofda qilarga bo'lgan munosabatini, o'z-o'zini anglashini va kelajakka bo'lgan umidlarini butunlay o'zgartiradi.

Shu boisdan ushbu muammoni faqat xavfsizlik masalasi sifatida emas, balki ma'naviy salomatlik, ta'lim sifati va ijtimoiy adolat masalasi sifatida ham ko'rib chiqish lozim.

Tadqiqotning maqsadi radikalizatsiyaning yoshlar ongiga ta'sir mexanizmlarini, uning oqibatlarini va bu jarayonga qarshi kurashning samarali yo'llarini ochib berishdir.

Yoshlar nima uchun radikal g'oyalarga moyil bo'ladi? Bu savolga oddiy javob yo'q, ammo tadqiqotlar bir necha umumiy omillarni aniqlagan. Birinchi va eng muhim omil — identitet inqirozi. Postsovet Markaziy Osiyosida o'sgan yoshlar uchun sovet mafkurasining qulaganligi katta ma'naviy bo'shliq yaratdi. Ushbu bo'shliqda islomiy uyg'onish ro'y berdi, biroq an'anaviy diniy ta'lim yetarli emasligi sababli yosh avlod o'z diniy savollari uchun ko'pincha onlayn manbalarga, jumladan, radikal mazmunlarga murojaat qildi [2; 1-bet]. Radikal tashkilotlar aynan shu bo'shliqdan foydalanib, yoshlarga aniq identitet, jamoa tuyg'usi va hayotiy maqsad taklif qildi.

Ikkinchi muhim omil — ijtimoiy-iqtisodiy omillar. UNDP va IOM tadqiqotlariga ko'ra, past ijtimoiy-iqtisodiy maqom, ishsizlik va jamoadan begonalashish yoshlarni radikalizatsiyaga nisbatan ayniqsa zaif qilib qo'yadi [6; 1-bet]. Biroq bu omilni mutlaqlashtirmaslik kerak — boy oiladan chiqqan yoshlar ham radikalizatsiyaga uchragan misollar ko'p. Demak, moddiy qashshoqlik emas, balki ma'naviy qashshoqlik va maqsadsizlik ko'proq hal qiluvchi omil bo'lishi mumkin. Bizning fikrimizcha, radikalizatsiyaning asosida ko'pincha "men kimman va nima uchun yashayapman?" degan savolga javob topa olmaslik yotadi — va radikal tashkilotlar aynan shu savolga qat'iy, lekin yo'ldan ozdiruvchi javob taklif qiladi.

Uchinchi omil — siyosiy bosim va rad etilish hissi. Ba'zi tadqiqotchilar, jumladan Tandfonline jurnalidagi 2024-yilgi maqola muallifi ta'kidlashicha, hukumatning diniy faoliyatni haddan ziyod cheklashi ko'pincha teskarisiga ta'sir qilib, ba'zi yoshlarni davlat nazoratiga uchragan rasmiy islomdan uzoqlashtiradi va ularni er osti radikal tarmoqlarga itaradi [5; 1-bet].

Bu "siqish effekti" — ya'ni repressiya orqali radikalizatsiyani keltirib chiqarish — Markaziy Osiyo mintaqasida alohida dolzarb muammo hisoblanadi. II.2. Raqamli muhit va onlayn radikalizatsiya

Zamonaviy radikalizatsiyaning eng xavfli jihati uning tobora raqamli makon orqali amalga oshirilayotganidir. Ijtimoiy tarmoqlar, shifrlangan messengerlar va onlayn video platformalar radikal tashkilotlarga doimiy jismoniy kontaktsiz ham yoshlarni mafkuraviy ta'sir ostiga olish imkonini bermoqda. Springer nashriyatining 2022-yilgi tadqiqotiga ko'ra, kiber-radikalizatsiya Markaziy Osiyo uchun alohida xavfli omilga aylangan, chunki mintaqadagi yoshlarning internet foydalanish darajasi so'nggi yillarda keskin o'sdi [4; 1-bet].

Radikal onlayn kontent quyidagi psixologik mexanizmlar orqali ta'sir qiladi. Avvalo, u "biz va ular" degan ikkilik dunyoqarashini shakllantiradi — ya'ni dunyoni faqat "mo'minlar" va "kofirlar"ga bo'lib ko'rsatadi. Bu esa yoshning atrofidagi odamlarga, jumladan oilasi va do'stlariga bo'lgan ishonchini yo'q qilib, uni faqat "o'z jamoasi"ga tayanishga majbur qiladi.

Keyin esa ushbu jamoaning a'zolariga qo'shilish uchun zo'ravonlik yoki hijrat kabi ekstremal harakatlarga tayyorlik talab etiladi. Biz bu jarayonni "psixologik tutun perdasi" deb ataymiz — yoshning tanqidiy tafakkuri tobora o'chirib boriladi va u mafkuraviy buyruqlarga ko'r-ko'rona bo'ysunuvchi holatga keladi.

2024-yilgi UNDP "Markaziy Osiyoda yoshlarning barqarorligi" forumida ta'kidlanganidek, qashshoqlik, tengsizlik, xizmatlardan foydalanish imkoniyatining pastligi va shaxsiy rivojlanish yo'llarining cheklanganligi yoshlarni radikalizatsiyaga moyil qiluvchi asosiy

tarkibiy omillar hisoblanadi [3; 1-bet]. Bu omillar onlayn muhitda kuchayib, yoshni raqamli "echo camera" — ya'ni faqat radikal fikrlar aks sadosi beradigan muhitga tortib oladi.

Radikalizm yoshlar ongiga bir necha darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shaxsiy darajada radikal g'oyalarga o'ralashib qolgan yosh o'z oilasi, do'stlari va jamiyatdan uzilib qoladi; tanqidiy tafakkur va mustaqil fikrlash qobiliyati so'nadi; ko'pincha jinoyiy javobgarlikka tortilishi yoki jang maydonlarida hayotini yo'qotishi bilan nihoyaga etadigan tragediyaga yuz tutadi. Oilaviy darajada esa ota-onalar farzandlarini yo'qotish og'rig'ini boshdan kechiradi; oila a'zolari ijtimoiy stigmatizatsiyaga uchrashi mumkin. Jamiyat darajasida esa radikalizatsiya ijtimoiy kapitalga — ya'ni odamlar o'rtasidagi ishonch va hamkorlik muhitiga — jiddiy zarar yetkazadi [5; 1-bet].

USIP ning 2024-yilgi hisobotida ta'kidlanganidek, radikal tashkilotlar postsovet davrida islom haqidagi ma'lumot bo'shlig'ini to'ldirib, o'zlarini yosh avlodning diniy savollariga javob beruvchi yagona manba sifatida ko'rsatdi [1; 1-bet]. Bizning fikrimizcha, bu holat eng chuqur oqibatlardan birini keltirib chiqardi — endi ko'plab yoshlar uchun "haqiqiy islom" an'anaviy Hanafiy meros emas, balki radikal tarmoqlar taqdim etgan g'araz mafkura bilan tenglashtirilmoqda. Bu diniy ongdagi buzilish avlodlar mobaynida salbiy ta'sirini o'tkazib kelishi mumkin bo'lgan eng xavfli meros hisoblanadi.

Radikalizatsiyaning oldini olishda faqat taqiqlash va jazolash yetarli emas — bu allaqachon isbotlangan haqiqat. USIP O'zbekistonda imom-xatiblarni muloqotga yo'naltirilgan usullarda tayyorlash dasturini amalga oshirdi va 2024-yilgi baholash natijalariga ko'ra, bu yondashuv yoshlar bilan muloqotda sezilarli ijobiy natija berdi [1; 1-bet]. Shu tajribadan kelib chiqib, biz uch yo'nalishli profilaktika modelini zarur deb hisoblaymiz.

Birinchidan, diniy savodxonlikni oshirish — yoshlarga an'anaviy islom merosini, uning bag'rikenglik va ilmga asoslangan qadriyatlarini o'rgatish. Bu radikallarga alternativ narrativ vazifasini o'taydi. Ikkinchidan, kritik tafakkurni rivojlantirish — yoshlarni onlayn ma'lumotlarni tanqidiy baholashga, manipulyativ kontentni tanib olishga o'rgatish. Uchinchidan, ijtimoiy integratsiya — yoshlarni sport, madaniyat, tadbirkorlik va fuqarolik faoliyatiga jalb etish orqali ularning jamoaga tegishlilik hissini mustahkamlash [3; 1-bet]. Bu uchta yo'nalish bir-birini to'ldiradi va alohida-alohida emas, kompleks tarzda amalga oshirilganda samarali bo'ladi.

Radikalizm yoshlar ongiga ko'rsatadigan salbiy ta'sir faqat xavfsizlik masalasi emas — u ma'naviy, psixologik va ijtimoiy jihatdan ham insonni parchalab yuboruvchi jarayondir. Identitet inqirozi, iqtisodiy muammolar va raqamli manipulyatsiya birgalikda yoshlarni radikal g'oyalarga moyil qilib qo'yadi.

Bizning asosiy xulosamiz shundan iborat: radikalizatsiyaga qarshi eng samarali qurol — yoshning ichki dunyosini ma'naviy jihatdan to'ldirish, unga aniq hayotiy yo'nalish, jamoa tuyg'usi va tanqidiy tafakkur berishdir. Buni na taqiq, na jazolash, faqat ta'lim, muloqot va ijtimoiy integratsiya orqali amalga oshirish mumkin. Radikalizm yoshlarning ma'naviy bo'shlig'ini to'ldirib kelgan — bu bo'shliqni esa faqat haqiqiy ma'naviyat, sifatli ta'lim va adolatli jamiyat to'ldira oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. United States Institute of Peace. (2024, July). Amid Central Asia's struggle with extremism, Uzbekistan promotes pluralism. <https://www.usip.org/publications/2024/07/amid-central-asias-struggle-extremism-uzbekistan-promotes-pluralism>

2. Asian Studies Association. (2023). Terrorism in Central Asia: Dynamics, dimensions, and sources. <https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/terrorism-in-central-asia-dynamics-dimensions-and-sources/>
3. UNDP Uzbekistan. (2024, October 28). Youth for Resilience in Central Asia Forum, Almaty. <https://www.undp.org/uzbekistan/press-releases/central-asia-joins-forces-japan-and-undp-prevent-violent-extremism-youth-resilience-central-asia-forum-kicks-almaty>
4. Farhadi, A. (2022). Countering violent extremism in Central Asia and South Asia: Islamophobia and cyber-radicalization in the digital era. In *The Great Power Competition Volume 3: Cyberspace*. Springer.
5. Tandfonline. (2024). Explaining the vicious circle of political repression and Islamic radicalism in Central Asia. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2024.2350115>
6. ReliefWeb / UNDP & IOM. (2019). UNDP and IOM to study socioeconomic factors for radicalisation in Central Asia. <https://reliefweb.int/report/world/undp-and-iom-study-socioeconomic-factors-radicalisation-central-asia>